

Kauppinen Kati

Ujous lasten kuvakirjoissa

Kandidaatin tutkielma
KASVATUSTIETEIDEN TIEDEKUNTA
Varhaiskasvatuksen koulutus
2020

Oulun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Ujous lasten kuvakirjoissa (Kati Kauppinen)
Kandidaatintyö, 34 sivua
Huhtikuu 2020

Tämän tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten ujoutta käsitellään lapsille suunnatuissa 2000-luvulla ilmestyneissä kuvakirjoissa. Ujous on pysyvä temperamenttipiirre, joka kuitenkin tässä ajassa ja kulttuurissa nähdään negatiivisena ominaisuutena. Lasten ujous herättää myös kasvattajissa huolestuneita kysymyksiä. Koska kuvakirjat ovat tärkeä osa lasten kulttuuria ja ne muokkaavat lasten maailmankuvaa, halusin tutkia, millaisena ilmiönä ujous kuvakirjoissa lapsille esitetään. Ujoutta lasten kuvakirjoissa ei ole aikaisemmin tutkittu.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat: Millaista määritelmää kuvakirjat ujoudesta tuottavat? Miten kuvakirjojen ujouden kuvaus vastaa yhteiskunnan suhtautumista ujouteen? Tutkimusaineistonani on kahdeksan 2000-luvulla julkaistua ujoudesta kertovaa kuvakirjaa. Tutkimusmenetelmänäni on sisällönanalyysi, jonka avulla kirjallisessa muodossa olevaa aineistoa voi luokitella sisällön perusteella eri luokkiin.

Tutkimuksessani ilmenee, että ujous on tarkastelemissani kuvakirjoissa esitetty uusissa sosiaalisissa tilanteissa ilmenevänä ensireaktiona, joka saa ujon hahmon vetäytymään. Kuvakirjoissa ujous lisäksi estää ujoa hahmoa saavuttamasta päämääräänsä, jolloin ujon hahmon on kirjassa ylittävä ujoutensa. Ystävyyttä käsittelevissä kuvakirjoissa ujous on ujojen hahmojen näkökulmasta negatiivinen ominaisuus, joka johtaa sosiaalisiin ongelmiin. Tämä vastaa yhteiskunnan suhtautumista ujouteen.

Kuvakirjat saattavat tarjota samaistumisen kokemuksia ujoille lapsille, jos lapset kokevat ujojen estävän heitä toimimasta toivomallaan tavalla. Kuvakirjat saattavat myös lisätä ei-ujojen lasten empatiaa ujoutta kohtaan. Toisaalta voi miettiä, ovatko kuvakirjoissa esitetyt ujojen ylittämiseen käytetyt keinot toimivia ujojen lasten näkökulmasta.

Avainsanat: kuvakirjat, lapsi, sisällönanalyysi, ujous

Sisältö

1	Johdanto	4
2	Tutkimuksen toteuttaminen	6
2.1	Tutkimusaineisto ja tutkimuskysymykset.....	6
2.2	Tutkimusmenetelmä ja analyysiprosessin kulku.....	7
3	Ujous	9
3.1	Ujouden määritelmä.....	9
3.2	Ujouden alkuperä.....	10
3.3	Suhtautuminen ujouteen.....	12
4	Kuvakirjat.....	15
4.1	Kuvakirjan määritelmä ja tehtävät.....	15
4.2	Kuvakirjat kertovat sanallisesti ja kuvallisesti.....	16
4.3	Analysoimieni kuvakirjojen juoni ja tarkoitus.....	18
5	Tulokset.....	20
5.1	Ujon hahmon yleiset piirteet.....	20
5.2	Sosiaaliset tilanteet ujostuttavat.....	22
5.3	Ujous estää toiveen toteutumisen.....	23
5.4	Teemana ujouden voittaminen.....	25
6	Tulosten yhteenveto ja johtopäätökset.....	27
7	Pohdinta.....	29
	Lähteet	32

1 Johdanto

Kielitoimiston sanakirjan (2020) määritelmän mukaan ujo ihminen on “muita ihmisiä arasteleva, seurassa olonsa vaivautuneeksi tunteva, kaino”. Tässä kandidaatintutkielmassani tutkin, millaisia määritelmiä lapsille suunnatut kuvakirjat ujoudesta lapsille tuottavat. Olen kiinnostunut selvittämään, millaisia piirteitä ujoin henkilöhahmoihin kuvakirjoissa liitetään ja miten henkilöhahmojen ujous kuvakirjoissa ilmenee. Lisäksi tutkin, miten kuvakirjojen ujouden kuvaus on yhteydessä länsimaisen yhteiskunnan ujouteen suhtautumiseen. Schmidtin ja Bussin (2010, s. 25) mukaan ujoudesta on käyty keskustelua monen eri nimikkeen alla ja käsitteen käyttö tieteellisessä keskustelussakin on ollut epäselvää. Myös Keltikangas-Järvinen (2019, s. 15) toteaa, että tutkimusta ujoudesta on lopulta melko vähän, mikä voi johtua osittain siitä, että ilmiötä on tutkittu esimerkiksi sosiaalisten tilanteiden pelkona, sosiaalisten taitojen puutteena ja sensitiivisyytenä.

Mäntylä, Reukauf ja Toomar (2013, s. 12) ohjeistavat opinnäytetyön tekijää valitsemaan tutkimusaiheeksi itseä kiinnostavan aiheen, jotta into tutkimuksen tekemiseen säilyy koko tutkimusprosessin ajan. Minun kiinnostustani ujouden tutkimiseen ohjaa oma henkilökohtainen suhteeni ujouteen. Olen lapsuudesta lähtien kuullut toisilta olevani ujo ja miellänkin itseni ujoksi, mutta minulle on siitä huolimatta ollut epäselvää, mitä ujous oikeastaan on. Ujous on aina näyttäytynyt minulle jonakin negatiivisena asiana – piirteenä, josta on päästävä eroon. Keltikangas-Järvisen (2019, s. 17–18) mukaan länsimaisille ihmisille tuleekin ujoudesta ensimmäiseksi mielen negatiivisia mielikuvia ja kasvattajissa lasten ujous herättää huolestuneita kysymyksiä. Olen myös havainnoinut mediassa ujouden voittamisen diskurssia, jossa julkisuuden henkilöt kertovat päässeensä ujoudestaan eroon. Minulle kukaan ei ole antanut konkreettisia neuvoja, joiden avulla ujous voitetaan, vaan yleensä neuvot ovat olleet sellaisia kuin ”ei tarvitse ujostella”. Kuvakirjojen tutkimuksessa minua kiinnostaa tietää, onko ujous teoksissa piirre, johon etsitään ratkaisuja ja millaisia ovat nämä ratkaisut vai onko ujous ominaisuus muiden ominaisuuksien joukossa.

Kuvakirjoja tutkimalla voi saada käsityksen siitä, millaisena ilmiönä ujous nähdään tässä ajassa ja kulttuurissa. Karasman ja Suvilehdon mukaan lastenkirjat ovat kulttuurisia välineitä, joissa on aina jonkinlainen maailmankuva. Lapsi elää tuota maailmankuvaa kirjan henkilöhahmojen kautta ja samalla lapsi kirjan avulla hahmottaa ympäröivää maailmaa ja omaa itseään. (Karasma & Suvilehto, 2014, s. 299–302.) Kuvakirjan tekijät ovat tehneet tietoisia tai tiedostamattomia

valintoja siitä, millaisena ujous halutaan esittää ja nämä valinnat voivat vaikuttaa lapsen näkemys- ja uskomuksiin ujoudesta.

Yksittäisen kuvakirjan teeman tarkasteluun keskittyviä tutkimuksia on julkaistu eri aiheista. Esimerkiksi Mirja Kokko (2012) on väitöskirjassaan tarkastellut, miten läheisensä menettäneen lapsen kokemusta kuvataan kahdessa kuvakirjassa. Aiempaa tutkimusta ujoudesta lasten kuvakirjoissa en löytänyt, mutta satukirjojen ujoja henkilöitä ovat tutkineet Coplan, Hughes ja Rowsell, jotka ovat tutkimuksessaan kiinnostuneita siitä, millaista viestiä satukirjat välittävät ujoudesta vanhemmille ja lapsille. He olettavat tutkimuksessaan, että vanhemmat saattavat tarkoituksella etsiä lapsilleen lastenkirjallisuutta, jossa on ujo henkilöitä. Kirjan tapa kuvata ujoutta ja ujoa henkilöitä voi vaikuttaa vanhemman ja lapsen ymmärrykseen ja uskomuksiin ujojen luonteesta ja alkuperästä. (Coplan, Hughes & Rowsell, 2010, s. 263–264.)

2 Tutkimuksen toteuttaminen

2.1 Tutkimusaineisto ja tutkimuskysymykset

Kandidaatintutkielmassani tutkimusaineistona ovat 2000-luvulla julkaistut ja lapsille suunnatut ujoudesta kertovat kuvakirjat. Valitsin kirjat tutkielmaani seuraavasti: teos on lapsille suunnattu kuvakirja, joka on ilmestynyt 2000-luvulla. Sen otsikossa tai takakansitekstissä mainitaan teoksen käsittelevän ujoutta.

Aineistoa etsin OUTI-kirjaston hakukoneella ja Oulun yliopiston Oula-Finnan hakukoneella *ujo*-hakusanalla. Etsin vapaasanahauulla, kirjojen otsikkohauulla ja asiasanahauulla. Kirjaston hakukoneella hakusanalla *ujo* löysin useita kuvakirjoja, joiden otsikoissa ujo-sana esiintyy, joten näissä kirjoissa ujouden voisi ajatella olevan keskeinen käsiteltävä teema. Asiasanahauulla *ujous* aiheeseen liittyviä kuvakirjoja löytyi lisää. Aineistoa rajatessani kiinnitin huomiota siihen, kertoivatko kuvakirjat takakansitekstin perusteella tutkimastani aiheesta, sillä joukossa oli sellaisia kirjoja, jotka kertoivat jostain ujouteen läheisesti liittyvästä ilmiöstä, kuten introversiosta eli sisäänpäin kääntyneestä temperamentista tai muunlaisista peloista ja arkuuksista. Löysin joitakin ujoudesta kertovia kirjoja asiasanalla *arkuus*, mutta huomasin, että erityisesti tässä joukossa monet kirjat käsittelevätkin oikeastaan muunlaisia lapsen arjessa ilmeneviä pelkoja.

Yhteensä aineistonani on kahdeksan kuvakirjaa. Suurin osa löytämistäni teoksista on ilmestynyt 2000-luvulla, joten on luontevaa rajata aineistoni 2000-luvulla ilmestyneisiin teoksiin. En myöskään kandidaatintutkielmani rajoissa lähde vertailemaan eri aikoina ilmestyneitä teoksia, joten keskityn tässä tutkielmassa siihen, miten ujous nähdään tässä ajassa. Joukossa on sekä kotimaisia kuvakirjoja että käännöskirjoja: suomalaisia ujoudesta kertovia kuvakirjoja löysin vain muutaman, joten en voinut rajata aineistoani pelkästään suomalaisiin kirjoihin. Lähdeluettelossa on lista tutkimuksessani olevista kuvakirjoista.

Alkuperäinen tutkimuskysymykseni *Miten ujoutta kuvataan lasten kuvakirjoissa?* oli laaja, sillä en vielä ennen aineistoon ja lähdekirjallisuuteen tutustumista tiennyt, mistä näkökulmasta lähtisin ujoutta käsitteleviä kuvakirjoja tarkastelemaan. Tutkimuskysymykseni muokkautuivat tarkemmiksi tutkimuksen edetessä. Tarkastelin pitkään, miten ujoa henkilöhahmoa määritellään sanallisesti ja kuvallisesti kuvakirjoissa, mutta laajensin näkökulmaani ujouden yhteiskunnallisiin merkityksiin.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- 1. Millaista määritelmää kuvakirjat ujoudesta tuottavat?**
- 2. Miten kuvakirjojen kuvaus ujoudesta vastaa länsimaisen yhteiskunnan suhtautumista ujouteen?**

2.2 Tutkimusmenetelmä ja analyysiprosessin kulku

Tutkielmani on laadullinen tutkimus ja aineiston analyysissä käytän sisällönanalyysin menetelmää. Tuomen ja Sarajärven mukaan sisällönanalyysi on tutkimusmenetelmä, joka sopii kirjallisessa muodossa olevan aineiston analysointiin. Sisällönanalyysissä etsitään tekstin merkityksiä ja luodaan tutkittavasta ilmiöstä jäsenneily kuvaus. (Tuomi & Sarajärvi, 2002, s. 105–106.) Toisaalta Salo varoittaa, että sisällönanalyysia käyttämällä aineiston analyysi voi jäädä ainoastaan luokittelun tasolle: idea sisällönanalyysissa onkin ollut luokitella suuria tekstimassoja. Salon mukaan menetelmää on käytetty varsin kriittittömästi laadullisessa tutkimuksessa ilman, että sen käyttökelpoisuutta analyysimenetelmänä on otettu huomioon. (Salo, 2015, s. 169–171.) Minun onkin mietittävä, mitä sisällönanalyysin keinoin saan lopulta aineistostani selvitettyksi, jotta tutkimukseni ei tyypisty pelkäksi aineiston luokitteluksi.

Sisällönanalyysiin liittyen ajattelin alun perin tutkimukseni olevan täysin aineistolähtöistä tutkimusta. Tuomi ja Sarajärvi (2002, s. 97) määrittelevät aineistolähtöistä analyysia menetelmäksi, jossa analyysiyksiköt valitaan aineistosta eivätkä teoriat ja aikaisemmat tiedot vaikuta analyysin toteuttamiseen. Huomasin kuitenkin Coplanin, Hughesin ja Rowsellin tarkastelleen tutkimuksessaan ujoudesta kertovia satukirjoja muun muassa seuraavien analyysiluokkien avulla: Ovatko hahmot ihmisiä vai eläimiä ja mitä sukupuolta he ovat? Onko ujous pysyvä piirre vai muuttuva olotila? Miten ujo henkilöahmo ilmaisee ujoutta ja mitä tunteita hänellä on? Miten ujo henkilöahmo ja muut teoksen henkilöt suhtautuvat ujouteen? Aiheuttaako ujous sosiaalisia ongelmia? (Coplan ym., 2010, s. 264–265.) Sovellan omassa luokittelussani Coplanin, Hughesin ja Rowsellin analyysiluokkia.

Salo (2015, s. 172) kuvaa Tuomen ja Sarajärven määritelmää aineistolähtöisyydestä harhaanjohtavaksi, sillä analyysia ovat aina ohjaamassa muun muassa teoreettiset ideat ja esioletukset. Minullakin on ennestään tutkittavasta aiheestani monenlaisia ajatuksia, ennakkokäsityksiä ja teoretietoa, ja näiden vaikutus heijastuu väistämättä siihen, mitä olen aineistosta nostanut esiin.

Erityisen olennainen luotettavuuteen vaikuttava tekijä tutkimuksessani on aiheen läheisyys minulle itselleni, sillä ujous on aiheena minulle tärkeä ja omakohtainen. Eskolan ja Suorannan mukaan objektiivistakin tutkimusta on mahdollista tehdä itselle läheisestä aiheesta, kunhan aiheeseen saa tutkimuksellista etäisyyttä. Etäisyyttä on mahdollista saada muun muassa teoreettisen pohdinnan avulla. (Eskola & Suoranta, 1998, s. 27.) Tätä lähestymistapaa käyttämällä olen pyrkinyt lisäämään tutkimuksen objektiivisuutta ja siten lisäämään sen luotettavuutta. Toisaalta tutkijana minun on myös myönnettävä, että tutkimus ei voi koskaan olla objektiivista ja emootioista irrallista, sillä tutkija on aina jollakin tavalla suhteessa tutkimuksensa aiheeseen.

Analyysiprosessini eteni seuraavasti: Aluksi luin monipuolisesti lähdekirjallisuutta sekä ujoudesta että kuvakirjoista, jotta sain käsityksen, mitä tutkimukseni kannalta keskeiset käsitteet tarkoittavat. Tutustuttuani lähdekirjallisuuteen valikoin tutkielmaani ujoudesta kertovat kuvakirjat, jotka luin läpi saadakseni kokonaiskuvan aineistosta. Tämän jälkeen luin kuvakirjat yksitellen uudelleen ja kirjoitin ylös tekemiäni havaintoja jokaisesta kuvakirjasta. Tarkastelin, mitä samanlaisuuksia ja eroja löysin kuvakirjojen välillä ja luokittelin kuvakirjoja tällä perusteella. Tein aineiston pohjalta erilaisia analyysiluokkia, kuten ujojen hahmojen yleiset ominaisuudet. Käytin apunani myös aiemmin esittelemiäni Coplanin, Hughesin ja Rowsellin (2010, s. 264–265) analyysiluokkia, jotka laajensivatkin tarkastelutapaani. Lähdekirjallisuutta lukiessani kiinnostuin erityisesti yhteiskunnan suhtautumisesta ujouteen, mutta ymmärsin ottaa yhteiskunnallisen näkökulman toiseen tutkimuskysymykseeni analyysiprosessin jo ollessa loppumetreillä. Niinpä palasin analyysiprosessisani taas alkuun ja luin kuvakirjat uudestaan – tällä kertaa yhteiskunnallisesta näkökulmasta.

3 Ujous

3.1 Ujouden määritelmä

Keltikangas-Järvisen (2019, s. 20) mukaan vanhoissa oppikirjoissa kiteytyy ujouden ydin: ujo ihminen ei keksi sanottavaa vieraiden ihmisten seurassa, vaan hyviä ajatuksia juolahtaa hänen mieleensä tilanteen jo mentyä ohi. Tässä luvussa tarkastelen, miten tiede ujoutta määrittelee. Tutkijoilla on paljon erilaisia – ristiriitaisiakin – teorioita siitä, mitä ujous on ja mikä on ujouden alkuperä. Schmidt ja Buss (2010, s. 25) toteavat ujous-käsitteen käytön olevan epäselvää tutkijoidenkin keskuudessa.

Keltikangas-Järvisen mukaan nykyisin tieteessä ujous määritellään yleisimmin temperamentti-piirteeksi. Temperamentilla tarkoitetaan joukkoa perinnöllisiä ja pysyviä ominaisuuksia, jotka ilmenevät lapsella jo ensimmäisinä elinkuukausina ja saattavat johtaa käyttäytymistapoihin. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 47–48.) Keltikangas-Järvisen mukaan ujous on osa inhibitiotemperamenttia. Inhibitiolla tarkoitetaan vetäytymisreaktiota uuden ja yllätyksellisen edessä ja ujoudessa tämä vetäytyminen kohdistuu sosiaalisiin tilanteisiin. Ujous on ensireaktio: ujo ihminen on uusissa ja odottamattomissa sosiaalisissa tilanteissa varautunut. (Keltikangas-Järvinen, 2010, s. 41–42.)

Kaganin tutkimuksessa neljän kuukauden ikäiset vauvat reagoivat eri tavoin itselleen tuntemattomiin ja odottamattomiin ärsykkeisiin, kuten heidän yläpuolellaan heiluteltuihin kirkkaanväriisiin mobileihin tai kaiuttimista kuuluvaan puheeseen. Kagan huomasi, että yllättäviin visuaalisiin ärsykkeisiin, ääniin ja hajuihin fyysisesti vetäytymällä ja itkemällä reagoivasta lapsesta kasvoi myöhemmin ujo nuori. (Kagan, 2010, s. 9–10.) Toisaalta taas Schmidt ja Buss kritisoivat Kaganin teoriaa ja huomauttavat, että käsitteellisellä tasolla on tehtävä ero ujouden ja muissa kuin pelkästään sosiaalisissa tilanteissa ilmenevän estyneisyyden välille (englanniksi behavioral inhibition). Ujoudessa estyneisyys kohdistuu ainoastaan sosiaalisiin tilanteisiin eivätkä ujut lapset välttämättä pelkää esimerkiksi tuntemattomia leluja. (Schmidt & Buss, 2010, s. 29–31.)

Tässä yhteydessä on hyvä myös tarkastella ujouden yhteyttä sosiaalisuuteen. Keltikangas-Järvinen määrittelee sosiaalisuuden olevan temperamenttipiirre, joka kuvaa sitä, kuinka innostunut ihminen on toisten ihmisten seurasta. Sosiaalinen ihminen viettää aikaa mieluummin toisten seurassa kuin yksin. (Keltikangas-Järvinen, 2010, s. 17.) Schmidtin ja Bussin mukaan ujouden

ajateltiin aiemmin olevan yhteydessä sosiaalisuuteen, eli ujojen ajateltiin olevan vähemmän sosiaalisia. Nykyisin kuitenkin tiedetään, että ujous ja sosiaalisuus ovat toisistaan riippumattomia ilmiöitä. Ujo ihminen saattaa siis olla joko heikosti tai vahvasti motivoitunut olemaan toisten ihmisten seurassa. (Schmidt & Buss, 2010, s. 25–28.) Asendorf (1991, s. 1472) arvelee tutkimuksessaan, ettei osa psykologeistakaan erota sosiaalisuutta ja ujoutta toisistaan, koska iän myötä ujojen lasten käytös alkaa muistuttaa matalasti sosiaalisten lasten käytöstä: siinä missä pienet lapset vielä tarkastelevat kaukaa kiinnostuneena toisten lasten tekemisiä, vanhemmat lapset jättäytyvät leikkimään yksin samalla tavoin kuin matalasti sosiaaliset lapset.

Coplan, Hughes ja Rowsell ovat aiemmin tutkineet satukirjojen kuvausta ujoudesta. Heidän mukaansa satukirjojen määritelmä ujoudesta vastaa pitkälti nykytutkijoiden käsitystä ujoudesta, sillä satukirjoissa ujous on määritelty jo varhaislapsuudessa esiintyvaksi persoonallisuuden piirteeksi, joka ilmenee yleensä uusissa sosiaalisissa tilanteissa ja tilanteissa, joissa ujoon kohdistuu arviointia. Satukirjojen ujoilla lapsihahmoilla on taipumus vetäytyä sosiaalisista tilanteista tai vaihtoehtoisesti reagoida esimerkiksi punastumalla tai välttelemällä katsekontaktia. Tutkijoiden mukaan satukirjat eroavat tieteellisestä näkemyksestä siten, että ujous on satukirjoissa helposti muutettavissa oleva piirre. (Coplan ym., 2010, s. 269–270.)

3.2 Ujouden alkuperä

Rubinin ja Coplanin (2010, s. 10) mukaan noin 15 prosentilla väestöstä on biologinen taipumus reagoida stressaantumalla ja varautuneesti uusiin asioihin, ja varhaislapsuudessa tämä taipumus alkaa ilmetä korostuneesti uusia ihmisiä kohdattaessa. Keltikangas-Järvisen (2019, s. 55) mukaan Kagan on havainnut pikkulapsia tutkiessaan, että noin 25 prosentilla valkoihoisista ihmisistä on pysyvä taipumus reagoida vetäytymällä uuteen ja odottamattomaan.

Kagan havaitsi tutkimuksessaan, että ujoilla ihmisillä on herkkä sympaattinen hermosto. Sympaattinen hermosto ohjaa muun muassa sydämen sykettä ja verenpainetta ja valmistaa ihmisen uhkaavassa tilanteessa joko taistelemaan tai pakenemaan. (Kagan, 2010, s. 6.) Keltikangas-Järvisen mukaan osa tutkijoista ajatteleekin, että ujouden ydin on ujon synnynnäisesti korkeammassa fysiologisessa viritystilassa: ympäristön signaalit herättävät ujossa erilaisia fysiologisia reaktioita, kuten punastumista ja hikoilua. Ujo havaitsee nämä reaktiot ja tulkitsee jonkin uhkaavan häntä. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 36–38.)

Schmidt ja Buss näkevät, että tieteellisen määrittelyn kannalta voi olla hyödyllistä erottaa omiksi luokikseen kehityksellisesti erilaiset pelokas ujous ja itsetietoinen ujous: pelokasta ujoutta esiintyy jo pienillä vauvoilla, jolloin vieraat ihmiset herättävät pelon tunteita. Sen sijaan itsetietoinen ujous kehittyy 3–4-vuoden iässä itsetietoisuuden myötä. (Schmidt & Buss, 2010, s. 31–33.) Crozier (2010, s. 59) toisaalta huomauttaa, että näiden kahden ujouden eri alalajin tutkimusta on haitannut luotettavien mittausapojen puuttuminen, joten pelokkaan ja itsetietoisuuden ujouden erillisistä kehityskuluista ei voi saada varmuutta ilman vakuuttavaa todistusaineistoa.

Kagan jakaa tutkimuksessaan ihmiset ujoihin ja ei-ujoihin lapsiin. Hän tutki 20–30 kuukauden ikäisten lasten käytöstä ennestään tuntemattomissa tilanteissa ja huomasi, että osa lapsista oli johdonmukaisesti varautuneita ja tarkkaili tilannetta ennen toimimista, kun taas toiset lapset käyttäytyivät spontaanisti sekä uusissa että tutuissa tilanteissa. (Kagan, 1989, s. 668.) Keltikangas-Järvisen mukaan osa tutkijoista taas näkee ujouden olevan jatkumo: osa ihmisistä selkeästi välttää ja osa lähestyy aktiivisesta uusista tilanteista, mutta suurin osa ihmisistä on jotain lähestyjien ja välttäjien väliltä. Osa tutkijoista ei pidä ujoutta omana itsenäisenä ominaisuutena: esimerkiksi Costa ja McCrae näkevät ujouden olevan neuroottisuutta, kun taas Cloninger näkee ujouden kuuluvan osana harmin välttämisen temperamenttipiirteeseen. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 47–71.)

Ujouteen on haettu selityksiä myös ympäristöstä. Esimerkiksi Scott kuvaa artikkelissaan ujoutta sosiaalisena roolina. Scottin mukaan ujous herää tilanteissa, joissa henkilö kokee muiden läsnäolijoiden olevan vuorovaikutuksessa taitavampia kuin hän itse on. Ujosti käyttäytyvä pelkää epäpätevyytensä paljastuvan käytöksen kautta. (Scott, 2005, s. 108.) Keltikangas-Järvisen mukaan osa tutkijoista on esittänyt, että lapsen turvaton kiintymissuhde johtaisi ujouteen, sillä heidän mukaansa ujut ja turvattomasti kiintyneet lapset käyttäytyvät samoin jäätyään yksin vieraseen tilanteeseen. Temperamenttitutkijat taas eivät näe tätä ujouden alkusyynä. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 90–91.) Hastings, Nuselovici, Rubin ja Cheah kuvaavat ujoutta ympäristön ja temperamentin yhdistelmän tuloksena: temperamenttiltaan estyneillä ja ahdistusherkillä lapsilla, joiden vanhemmat käyttävät kasvatuksessa psykologista kontrollia, ujoudesta tulee pysyvä tila. Tällaiset lapset ovat taipuvaisia välttämään vuorovaikutusta ja vetäytymään syrjään. (Hastings, Nuselovici, Rubin & Cheah, 2010, s. 122–124.)

Kaganin mukaan ylihuolehtivien äitien lapset ovat kaksivuotiaana ujompia kuin ei-ylihuolehtivien äitien lapset. Ylihuolehtivat äidit suojelevat lastaan kokemasta ahdistuksen, pelon tai turhautumisen tunteita. (Kagan, 2010, s. 62–63.) Keltikangas-Järvinen toteaa, että ympäristön ujolle antama palaute ja ympäristön ujolle opettamat keinot käsitellä ujoutta määräävät se, millaiseen käytökseen ujous johtaa. Ympäristön tuen myötä lapsi huomaa selviytyvänsä vaikeiksi kokemistaan tilanteista salpautumisreaktiosta huolimatta. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 79.) Asendorfin (1991, s. 1473) mukaan yksinäiseen leikkiin vetäytynyt sosiaalinen ujo lapsi sen sijaan saattaa sisäistää ongelmat osaksi itseään, mikä voi vaarantaa lapsen kehityksen.

3.3 Suhtautuminen ujouteen

Keltikangas-Järvisen mukaan yhteiskunnan siirtyminen kohti länsimaisempaa kulttuuria ja markkinataloutta johtaa siihen, että ujoudesta tulee yhteiskunnassa negatiivinen piirre. Länsimaalaistuneissa yhteiskunnissa uusia ihmisiä on kohdattava jatkuvasti monimutkaisissa ja ennakoinnattomissa tilanteissa. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 114, 117–120.) Chen, Cen, Li ja He ovat tutkineet ujouteen suhtautumista Kiinassa ja havainneet, että samalla kun Kiina on siirtynyt kapitalistiseksi ja individualistiseksi yhteiskunnaksi, käsitykset ujoudesta ovat muuttuneet negatiivisiksi. Vielä vuonna 1990 ujous oli positiivisesti yhteydessä opettajan arvioihin oppilaan osaamisesta, akateemiseen kyvykkyyteen ja toverisuosioon, mutta vuonna 1998 nämä yhteydet olivat heikentyneet. Vuonna 2002 ujous oli päinvastoin negatiivisesti yhteydessä opettajien arvioihin oppilaan osaamisesta ja positiivisesti yhteydessä masennukseen ja vertaisryhmän torjuntaan. Hyväkäyttöksisinä ja sosiaalisesti kypsinä pidetyt ujut eivät sopeudu kapitalistisen järjestelmän vaatimuksiin, joten ujoudesta on Kiinassa tullut psyykkisten ja sosiaalisten ongelmien ennustaja. (Chen, Cen, Li, & He, 2005, s. 192–193.) Keltikangas-Järvisen (2019, s. 29, 115) mukaan Kiinassa saadut tulokset vastaavat Suomessa saatuja tutkimustuloksia, sillä vielä 25 vuotta sitten ujous vaikutti positiivisesti oppilaan arvosanoihin, siinä missä se nykyisin heikentää oppilaan arvosanoja.

Keltikangas-Järvisen mukaan ihmisille tulee yleensä ujoudesta ensimmäiseksi mieleen negatiivisia miellelyhtymiä. Harvempi kuvaa ujoa sellaisilla adjektiiveilla kuin hillitty, ei-aggressiivinen tai vastuuntuntoinen, vaikka nämä piirteet yleisesti liittyvät ujouteen. Keltikangas-Järvisen havaintojen mukaan länsimaissa ujouteen liittyy huolipuhe, eivätkä kasvattajat aina tiedä, miten lapsen ujous tulisi kohdata. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 17–18.) Huomasin lähdekirjallisuutta etsiessäni, että useissa ujoutta käsittelevissä tutkimuksissa toistuu ongelmapuhe. Ujoutta

käsitellään tutkimuksissa ongelman kautta, sillä ujouden nähdään heikentävän ujon ihmisen vuorovaikutussuhteita. Useassa tutkimuksessa keskitytään tarkastelemaan vuorovaikutuksen ongelmia ja tutkimuksen avulla ujouteen tai ujon lapsen kohtaamiseen etsitään ratkaisuja.

Coplanin, Hughesin ja Rowsellin (2010, s. 269) mukaan ujoutta käsittelevissä satukirjoissa ujoit hahmot kokevat sosiaalisia vaikeuksia ihmissuhteissaan ja heillä on myös ei-ujoja hahmoja negatiivisempi minäkäsitys. Keltikangas-Järvisen mukaan kognitiivisella tasolla ujouteen voi liittyä korostunut itsetietoisuus: ujoit usein tarkkailevat itseään kriittisesti sosiaalisissa tilanteissa, kokevat vuorovaikutustilanteissa negatiivisia tunteita ja aliarvioivat kykyään selviytyä tilanteista. Ujoit saattavat myös salpautumisreaktion vuoksi alkaa vältellä sosiaalista vuorovaikutusta tai heille voi kehittyä erilaisia strategioita selviytyä tilanteista. Ujo saattaa esimerkiksi vetäytyä taka-alalle tai vastata lyhytsanaisesti. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 24–25, 30–36.)

Kukkoahon tutkimukseen osallistuneet opettajat kuvasivat ujoa oppilasta yhteisön muokkaiseksi, joka eroaa toisista oppilaista niin vuorovaikutussuhteissaan kuin sosiaalisessa käytössäänkin. Ujo oppilas ei opettajien näkemysten mukaan tule myöskään kohdatuksi samalla tavoin kuin muut oppilaat, ja tämä kohtaamattomuus vaikuttaa ujon oppilaan intoon olla tekemisessä toisten kanssa. (Kukkoaho, 2017, s. 201, 224.) Myös Lund käsittelee tutkimuksessaan ujojen oppilaiden kohtaamia ongelmia: Lundin mukaan ujoit oppilaat kokevat olevansa näkymättömiä opettajille ja muille oppilaille. (Lund, 2008, s. 85.)

Kukkoahon (2017, s. 202) väitöskirjatutkimuksen mukaan aineenopettajat mieltävät ujouden näkyvän kehonkielessä, eleettömyydessä ja sosiaalisen toiminnan erilaisuudessa. Keltikangas-Järvisen mukaan muut saattavat tulkita ujon ihmisen käytöksen epäystävällisyydeksi. Ujo ei välttämättä katso silmiin ja hän viestittää asennollaan tarvetta pysytellä etäällä toisista. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 27.) Kagan toteaa, että tytöt kohtelevat ujoja tyttöjä lempeämmin kuin pojat kohtelevat ujoja poikia, sillä poikien ujous rikkoo sukupuolistereotypiaa. Ujoista pojista tuleekin vetäytyvämpiä, kun taas tyttöjen on helpompi ylittää ujo käytöksensä. (Kagan, 2010, s. 95.) Coplanin, Hughesin ja Rowsellin (2010, s. 269) mukaan myös ujoutta käsittelevissä satukirjoissa ujoilla pojilla kuvataan olevan tyttöjä enemmän sosiaalisen sopeutumisen vaikeuksia.

Ujoutta käsittelevissä tutkimuksissa etsitään keinoja, jotka voisivat auttaa ujoa lasta selviytymään sosiaalisissa tilanteissa. Esimerkiksi Keltikangas-Järvinen tuo kirjoissaan *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot (2010)* sekä *Ujoit ja introvertit (2019)* neuvoja, joiden avulla aikuinen voi

auttaa lasta liittymään toisten joukkoon. Keltikangas-Järvisen mukaan Kagan huomasi tutkimuksissaan, että aikuisen on systemaattisesti ohjattava lasta joukkoon liittymisessä siitähin huolimatta, että lapsi haluaisi mieluummin vetäytyä, sillä kokemukset opettavat lapsia pääsemään epävarmuuden yli. Tärkeää on myös suhtautua ujouteen hyväksyvästi ilman, että lapsen vetäytyvästä käytöksestä tehdään ongelmaa. (Keltikangas-Järvinen, 2010, s. 43–47; Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 80–81.)

Evansin (2010, s. 202) mukaan ujon lapsen minäpystyvyys paranee, jos kasvattajat luovat lapselle tilanteita, joissa lapsi kokee onnistuvansa sosiaalisesti. Keltikangas-Järvisen mukaan lapsella ujous näkyy esimerkiksi siten, ettei ujo lapsi vastaa vieraan aikuisen esittämään kysymykseen. Jotta lapsi ei koe epäonnistuneensa sosiaalisessa tilanteessa, aikuisen tulisi malittaa odottaa vastausta rauhallisesti tai kannustaa lasta vastaamaan jatkokysymysten tai vastauksen arvuutteleminen avulla. (Keltikangas-Järvinen, 2019, s. 20–21.)

Kukkoahon tutkimuksen mukaan koulussa ujous vähentyi, jos ujolle oppilaalle kertyi myönteisiä sosiaalisia kokemuksia ja ympäristö koettiin turvalliseksi. Ujon kohtaamisessa opettajan keskeisiksi toimiksi nähtiin muun muassa sensitiivinen suhtautumistapa, oppilaantuntemus ja tilanteiden ennakointi. (Kukkoaho, 2017, s. 201, 224.) Myös Lund painottaa opettajan roolia, sillä hänen mukaansa opettajan ei pidä antaa ujojen olla yksin hiljaisuudessa. Lundin mukaan opettajan on arvioitava opetusmenetelmiään, luokkarutiineja ja myös muiden oppilaiden käytöstä suhteessa ujouteen. (Lund, 2008, s. 85.)

4 Kuvakirjat

4.1 Kuvakirjan määritelmä ja tehtävät

Useissa kuvakirjan määritelmässä toistuu ajatus kuvan ja tekstin yhteistyöstä viestin välittämisessä. Heinimaan mukaan esimerkiksi Rhedin määrittelee kuvakirjaa kaunokirjallisena teoksena, jossa joka aukeamalla on ainakin yksi kuva ja jossa sekä kuvat että teksti osallistuvat tarinankerrontaan. Laajimmillaan kuvakirja tarkoittaa Rhedinille kuvitettuja kirjoja. (Heinimaa, 2001, s. 142–143.) Karasman ja Suvilehdon (2014, s. 18) mukaan Torben Gregersen määrittelee kuvakirjoja kohderyhmän mukaisesti ”lasten kuvakirjoiksi” ja näkee eron kuvakirjan, katselukirjan, kuvakertomuksen ja kuvitetun lastenkirjan välillä.

Nikolajevan ja Scottin (2006, s. 6–7) mukaan Kristin Hallberg luokittelee kuvia sisältävät kirjat kuvakirjoihin ja kuvitettuihin kirjoihin ja määrittelee kuvakirjan perustuvan ikonotekstiin: kuvat ja sanat ovat erottamattomassa vuorovaikutuksessa välittämässä tarinaa. Mikkosen mukaan kuvakirjana pidetään runsaasti kuvia sisältävää teosta, jossa kuvat ovat sisällöllisesti ja laadullisesti tärkeässä asemassa. Mikkosen mukaan ei voi yleistävästi sanoa, kuinka monella aukeamalla kuvia pitää kirjassa olla, että kyseessä on kuvakirja eikä vain kirja, joka on kuvitettu. (Mikkonen, 2005, s. 330.)

Koska kuvakirjojen kohderyhmänä nähdään yleisimmin lapset, on kuvakirjoja tarkasteltava lasten näkökulmasta. Karasman ja Suvilehdon (2014, s. 17) mukaan lapsi on yleensä kiinnostunut kuvakirjoista seitsemän ensimmäistä vuottaan, minkä jälkeen hän lukemaan opittuaan alkaa etsiä toisenlaista luettavaa.

Kuvakirjat ovat osa lasten symbolista kulttuuria. Corsaron mukaan lasten symboliseen kulttuuriin lähteisiin kuuluvat tarkemmin media, lastenkirjallisuus sekä myyttiset hahmot ja legendat. Näistä tietoa lapselle välittävät pääasiassa aikuiset, mutta lapsi kuitenkin omii nopeasti itselleen, jäljittelee ja muokkaa symbolista kulttuuria yhdessä toisten lasten kanssa. (Corsaro, 2018, s. 133.) Laukka näkee lastenkirjallisuuden tekijän olevan kasvattaja, joka välittää kuvakirjan avulla lapselle maailmankuvaansa, ihmiskuvaansa sekä eettisiä ja esteettisiä käsityksiään. Lapsi eläytyy kuvakirjan kuvien sisältöön, ja kuvat myös muokkaavat lapsen omaa maailmankuvaa. (Laukka, 2001, s. 63–64.) Karasma ja Suvilehto toteavat kuvakirjojen olevan kulttuurisesti ja paikallisesti sävyttyneitä, eli kulttuurin ja kansallisuuden piirteet ja tavat ajatella näkyvät niissä. Jokainen kirja välittää lapselle maailmankuvaa ja onkin hyvä pohtia, millainen on kuvakirjan

maailma, millaisia ovat hahmot ja eläimet sekä millaisia käyttäytymis- ja vuorovaikutusmalleja kuvakirjoissa tarjotaan. (Karasma & Suvilehto, 2014, s. 299–301.)

Heinimaa (2001, s. 144–166) käsittelee artikkelissaan kuvakirjan tehtäviä, joita hänen luokittelussaan ovat muun muassa opettaminen, huvittaminen, tunteiden käsittely sekä yhdessä lukemisen ja katselemisen kokeminen. Karasman ja Suvilehdon mukaan kuvakirjoissa uppoudutaan lapsille tärkeisiin aiheisiin ja kuvakirjojen avulla voidaankin käsitellä lasten elämää koskettavia syvällisiä kysymyksiä, kuten torjutuksi tulemistä ja kuolemaa. Kuvakirjojen avulla vaikeita aiheita on mahdollista käsitellä etäännytettyinä. (Karasma & Suvilehto, 2014, s. 19.)

Heikkilä-Halttusen mukaan kuvakirjojen avulla lapsi tutustuu elämän eri ilmiöihin ja saa käsitteitä ajatteluun. Realistiset kuvakirjat auttavat aikuisia ja lapsia arjen keskellä, sillä ne kuvaavat erilaisia arkeen liittyviä haasteita, kuten nukkumaanmenoon liittyviä ongelmia. (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 50.) Karasman ja Suvilehdon (2014, s. 32) mukaan yksi kuvakirjojen luokka ovat teemalliset kuvakirjat, joissa jokin yksittäinen aihealue on nostettu keskeiseksi käsiteltäväksi teemaksi.

Heikkilä-Halttunen toteaa, että suosittu teema kuvakirjoissa on tunnekasvatus. Kuvakirjat opettavat lapsille tunteiden tunnistamista. Lapsi samaistuu kuvakirjan fiktiiviseen hahmoon ja myötäelää hahmon tunteita. Tällä tavoin hän oppii myös tapoja säädellä omia tunteitaan rakentavalla tavalla. (Heikkilä-Halttunen, 2015, s. 39, 49.) Nikolajevan mukaan kuvakirjat voivat tukea lapsen mielen teorian kehittymistä, sillä lapsi oppii ymmärtämään, miten toiset ajattelevat. Kuvakirjoissa kuvataan paitsi fiktiivisen hahmon tunteita, myös hahmon tulkintoja toisten hahmojen tunteista. (Nikolajeva, 2013, s. 249.)

4.2 Kuvakirjat kertovat sanallisesti ja kuvallisesti

Kuvakirjoissa kuvat ja teksti ovat keskenään jatkuvassa vuorovaikutuksessa, joten käsittelen sekä tekstin että kuvan tapoja kertoa. Mikkosen mukaan kuvakirjassa yhdistyvät kuvataide ja kirjallisuus, ja kuvakirjoja voi myös pitää näiden kahden taidemuodon rajatapauksena. Kuvakirjojen tutkimuksessa on pitkään sivuutettu kuvan ja sanan vuorovaikutuksen tutkiminen: kirjallisuudentutkimuksessa kuvitus on nähty lähinnä tekstin koristuksena, kun taas taidehistoriassa kuvituksia on tutkittu tekstistä irrallaan. (Mikkonen, 2005, s. 329.)

Nikolajevan ja Scottin mukaan Joseph Schwarcz tarkastelee kuvituksen ja tekstin yhteistyötä luokittelemalla kuvan tehtäviä: kuva voi olla tekstin kanssa esimerkiksi yhdenmukainen tai vastakohtainen ja se voi esimerkiksi yksityiskohtaistaa tai laajentaa kerrottua. Nikolajeva ja Scott toteavat, että joissain tapauksissa kuvat ja teksti eivät ole sopusoinnussa, mikä voi olla joko tietoinen valinta tai johtua kuvittajan ja kirjailijan yhteensopimattomista valinnoista. Yksinkertaisimmillaan kuva Nikolajevan ja Scottin mukaan toistaa sen, mitä teksti sanoo, mutta yleisempää on, että kuvat laajentavat kerrottua. (Nikolajeva & Scott, 2006, s. 6–7, 62.) Mikkosen mukaan kuvat tuskin ikinä toistavat suoraan saman kuin tekstikin. Vaikka kuva olisi sidottu tekstiin, kuvalla on samanaikaisesti myös oma tehtävänsä. Kuvat yksityiskohtaistavat tekstin kertomaa ja antavat kerrotuille asioille, kuten hahmoille ja tilalle, kuvallisen muodon. (Mikkonen, 2005, s. 330.)

Nikolajevan ja Scottin mukaan hahmon ulkoisten ominaisuuksien kuvailussa sanallinen ja kuvallinen kerrontatapa voivat vahvistaa toisiaan. Visuaalinen kuvailu on kuitenkin sanallista kuvailua tehokkaampaa, ja lisäksi visuaalisesti kuvatut ilmeet ja asennot voivat paljastaa hahmon tunteita ja asenteita. Sanallisesti voidaan kuvata hahmon monimutkaisia tunteita ja motiiveja, kuten myös hahmon toimintaa erilaisissa tilanteissa. Päähenkilön ja muiden henkilöiden dialogi ja päähenkilön sisäinen monologi kertovat hahmojen välisestä dynamiikasta. (Nikolajeva & Scott, 2006, s. 81–83.)

Nikolajevan ja Scottin mukaan kuvien avulla voi ilmaista hahmojen tilallista sijoittumista ja hahmojen välistä tilallista suhdetta, mikä paljastaa heidän suhteensa, statuksensa ja mielentilansa. Keskeiset hahmot ovat isoja ja isoiksi kuvatuilla hahmoilla on enemmän merkittävyyttä ja ehkä valtaakin. (Nikolajeva & Scott, 2006, s. 81–83.) Moebius näkee, että kirjan sivulla korkealle sijoitetulla hahmolla on valta-asemaa tai hahmolla on positiivinen minäkuva, kun taas kirjan sivulla alhaalle sijoitetulla hahmolla on matala sosiaalinen status tai hahmo on alakuloinen. Näitä piirteitä voi entisestään heikentää tai vahvistaa sijoittamalla hahmo kirjan sivulla keskelle tai reunalle. Moebiuksen mukaan oikealla sivulla oleva hahmo on usein astumassa seikkailuun tai joutumassa vaaraan, kun taas vasemmalla sivulla oleva hahmo on usein turvassa. (Moebius, 1986, s. 139–140.) Nikolajeva (2013, s. 252) toteaa monien kuvaustapojen olevan sopimuksenvaraisia: esimerkiksi hahmon siksakkikuvioinen suu viestittää kuvakirjassa vihaa tai pelkoa ja pystyyn nousseet hiukset kertovat hahmon pelkotilasta.

4.3 Analysoimieni kuvakirjojen juoni ja tarkoitus

Esittelen tässä alaluvussa lyhyesti tutkielmaani valikoituneiden kuvakirjojen juonen ja tarkoituksen. On huomioitava, että esittelen kirjojen tarkoituksen sellaisena kuin minä olen sen tulkinut.

Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri (2013) on australialainen Julia Huberyn kirjoittama ja Jonathan Bentleyyn kuvittama lasten kuvakirja, jonka on suomentanut Tittamari Marttinen. Kuvakirjassa päähenkilönä seikkailee pieni ja ujo hiiri, jota kukaan ei huomaa, mutta joka kovasti tahtoo tutustua jänikseen. Kirja on kuvaus pienen hiiren yllättävästä rohkeudesta: pieni hiiri pelastaa vaaraan joutuvan jäniksen ja saavuttaa tämän ystävyuden.

Kaksi ujoa pandaa (2012) on brittiläisen lastenkirjailija Julia Jarmanin kirjoittama ja Susan Varleyn kuvittama lasten kuvakirja. Sen on suomentanut Raija Rintamäki. Kuvakirjassa ujoja päähenkilöitä on kaksi: Panda ja Pandora kaipaavat molemmat leikkikaveria, mutta eivät uskalla lähestyä toisiaan. Onnekas yhteentörmäys rohkaisee pandoja lausumaan yhteen ääneen: “tule meille leikkimään!” Kirjan tarkoituksena on kertoa ujouden voittamisesta ja ystäväystymisestä.

Oliver ja kuutamojuhla (2013) on alun perin ranskankielinen teos, jonka on kirjoittanut Astrid Desbordes ja kuvittanut Marc Boutavant. Teoksen on suomentanut Annukka Kolehmainen. Kuvakirja kertoo yksin asuvasta Oliver Oravasta, joka on liian ujo tutustuakseen naapureihinsa. Yksinäisyyteensä tottunut Oliver houkutellessaan kirjassa mukaan naapurin järjestämiin hauskoihin juhliin. Kuvakirjan tarkoituksena on osoittaa, että toisten seura tekee onnelliseksi.

Piipero-hiiri ja sateenkaari (2008) on brittiläisen kirjailijan Elizabeth Baguleyn kirjoittama ja Caroline Pedlerin kuvittama, ja sen on suomentanut Tuula Syvänperä. Kuvakirjan päähenkilönä on pieni ujo Piipero-hiiri, jonka toiveena on ystäväystyä toisten hiirten kanssa. Ujous estää Piiperoa kysymästä toisia hiiriä leikkiin, joten Piipero päättää saavuttaa toisten suosion lahjan avulla. Lahjaa hankkiessaan Piipero huomaamattaan ystäväystyy toisten hiirten kanssa. Kirjan tarkoituksena on viestittää, ettei ystäväyteen tarvita suuria tekoja.

Rumpalin ujo ystävä (2008) on Walt Disney -tuotantoa. Kuvakirjaan tekstin on laatinut Laura Driscoll ja sen ovat kuvittaneet Lori Tyminski, Maria Elena Naggi, Giorgio Vallorani ja Doug Ball. Suomennos on Paula Lounasheimon käsialaa. Kuvakirjassa ujoutta käsitellään Rumpali-

kanin näkökulmasta: Rumpali löytää pensaan takaa ujon siilin, joka vetäytyy mieluummin piikkipallocksi kuin lähtee mukaan leikkimään. Kirjan tarkoituksena on kertoa ujoudesta: isäpupun valistuksen mukaisesti “jotkut tutustuvat vähän hitaammin kuin toiset”.

Ujo Elvis (2013) on suomalainen kuvakirja, jonka ovat kirjoittaneet Mauri Kunnas ja Tarja Kunnas. Kuvakirjassa Tassulan kaupungin ujo posteljooni Eppu haluaisi laulaa kesämarkkinoiden päätösjuhlassa Elvistä, mutta jännitys estää toivetta toteutumasta. Rohkeuden puuskassa esiintymislavalle nouseva Eppu on lopulta Elviksen veroinen esiintyjä. Teos valaa uskoa esiintymispelkoa poteviin ja toteaa oikean Elviksenkin jännittäneen esiintymistä.

Ujo Ulla (2008) on brittiläisen kirjailijan Bob Bamptonin kirjoittama ja kuvittama lasten kuvakirja, jonka on suomentanut Terhi Raumonen. Teoksessa tutustutaan Ulla-vasikkaan, joka ei ujouttaan uskalla mennä niitylle leikkimään toisten kanssa. Kirja kertoo ujouden voittamisesta: Ulla kerää rohkeutensa ja liittyy toisten seuraan niitylle.

Vilma Virtanen virpomassa (2017) on suomalainen kuvakirja, jonka on kirjoittanut Anneli Kanto ja kuvittanut Noora Katto. Kuvakirja kertoo kuusivuotiaasta Vilma Virtasesta, joka yhdessä sisarustensa kanssa valmistautuu pääsiäiseen. Kuvakirjassa tutustutaan Virtasten perheen kautta palmusunnuntain viettoon ja seurataan, kuinka Vilma onnistuu virpomisreissulla olemaan rohkea – ujouden tunteesta huolimatta.

Seuraavaksi tulokset-luvussa analysoin tutkimukseeni valikoituneita kahdeksaa kuvakirjaa ujouden näkökulmasta tarkemmin. Tarkoitukseni on tarkan analyysin avulla etsiä vastauksia tutkimuskysymyksiini.

5 Tulokset

Nikolajevan (2013, s. 252) mukaan kuvakirjan otsikot kertovat usein suorasanaisesti kuvakirjassa käsitellyistä tunteista. Tarkastelemistani teoksista neljässä ujous-teema tulee ilmi jo teoksen otsikosta. Neljässä kirjassa hahmoja määrittää ensisijaisesti ujous, sillä Ulla-vasikka on teoksen otsikon mukaisesti *ujo Ulla* ja pandakarhut ovat *kaksi ujoa pandaa*. *Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri* -teoksen käännösversion otsikossa ei mainita sanaa ujo, mutta alkuperäisteoksessa *A Hare, a Hound and Shy Mousey Brown* ujous mainitaan otsikossa.

Jokaisessa tarkastelemassani kirjassa ujous sanallistetaan kirjan takakansitekstissä. *Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri* -teoksen takakansiteksti kysyy, ”voiko ujo pikku hiiri muuttua rohkeaksi ja pelastaa ystävänsä?” Oliver Orava taas on takakansitekstin mukaan ”niin ujo, ettei tunne edes naapureitaan”. Kuvakirjojen tekstiosuoksissa ujoutta sanallistetaan suoraan kuvaamalla hahmoja adjektiivilla *ujo*. Esimerkiksi Vilma Virtasen kerrotaan olevan ”kamalan ujo”. Toinen ujouden kuvaamiseen käytetty adjektiivi on *arka*, sillä esimerkiksi *Ujo Elvis* -kirjan Epun kuvaillaan olevan ”arka ja hiljainen”.

5.1 Ujon hahmon yleiset piirteet

Yhtä lukuun ottamatta kaikissa tarkastelemissani kuvakirjoissa henkilöhahmot ovat eläimiä. Ainoastaan *Vilma Virtanen virpomassa* -kirja kuvaa ujoa ihmislasta. Nikolajevan ja Scottin (2006, s. 92) mukaan lastenkirjoissa onkin usein eläinhahmoja, jotka käyttäytyvät ihmisten tavoin, sillä lapsen on usein helppo samaistua eläinhahmoihin. Tarkastelemissani kuvakirjoissa ujoina hahmoina on kaksi pandakarhua (*Kaksi ujoa pandaa*), koira (*Ujo Elvis*), vasikka (*Ujo Ulla*), siili (*Rumpalin ujo ystävä*) ja orava (*Oliver ja kuutamojuhla*).

Kahdessa kuvakirjassa ujo hahmo on hiiri (*Piipero-hiiri ja sateenkaari; Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri*). Nikolajevan mukaan hiiret ovat suosittuja hahmoja lastenkirjallisuudessa, ja eri maiden kansansaduissa hiiret ovat sekä päähenkilöitä että apureita. Hiiret ovat myötätuntoa herättäviä ja harmittomia, siinä missä rotat taas ovat häikäilemättömiä vihollisia. Tiedostamattomasti hiireen saatetaan liittää rohkeuden puute. (Nikolajeva, 2000, s. 53.) Tarkastelemissani kuvakirjoissa ujouteen yhdistetäänkin rohkeuden puute, joten hiiri on saatettu nähdä luontevana hahmona ujoutta käsittelevään kirjaan.

Keltikangas-Järvisen (2019, s. 55–56) mukaan Kagan huomasi tutkimuksessaan tyttölasten olevan todennäköisesti synnynnäisesti poikalapsia ujompi. Tarkasteleman kuvakirjat kertovat

sekä mies- että naispuolisista ujoista, sillä viidessä kirjassa on miespuolinen ujo ja neljässä kirjassa on naispuolinen ujo hahmo. Eläinhahmoja käsittelevissä kirjoissa hahmon sukupuoli ei kuitenkaan näyntyä tarinan kannalta oleellisena, sillä sukupuolen voi päätellä lähinnä vain hahmon nimen perusteella (*Ujo Ulla; Oliver ja kuutamojuhla*). Kolmen kirjan suomenkielisestä käännösversiosta eläinhahmon sukupuoli ei ole suoraan pääteltävissä, mutta alkuperäisteoksessa ujoon hahmoon viitataan joko she-pronominilla (*Rumpalin ujo ystävä*) tai he-pronominilla (*Piipero-hiiri ja sateenkaari; Jänis koira ja pieni ruskea hiiri*). *Kaksi ujoa panda* -kirjassa pandahahmoja kuvaillaan tyttö- ja poikapandaksi. Nikolajevan ja Scottin (2006, s. 92) mukaan eläinhahmojen avulla voi häivyttää näkyvistä iän, sukupuolen ja sosiaalisen statuksen. Sukupuolen lisäksi hahmojen ikä tai sosiaalinen status ei ole tarkastelemisani eläimiä kuvaavissa kuvakirjoissa suoraan pääteltävissä. *Vilma Virtanen Virpomassa* -teoksen Vilman sen sijaan kerrotaan olevan kuusivuotias.

Ujoon hahmoon yhdistetään pienikokoisuus, sillä sanallisesti hahmoja kuvaillaan yhtä lukuun ottamatta jokaisessa kirjassa adjektiivilla *pieni*. Esimerkiksi Oliver Oravasta mainitaan, että hänen kotinsa on ”ihan kuin Oliver itsekin: pieni ja hyvin siisti” (*Oliver ja kuutamojuhla*). Osassa kirjoista ujut ovat pienempiä suhteessa muihin teoksen henkilöhahmoihin. Kahden kuvakirjan hiiri-hahmot ovat jo lähtökohtaisesti kooltaan pieniksi miellettyjä eläimiä, mutta sen lisäksi Piipero-hiiren kuvaillaan olevan kahta muuta hiirtä kevyempi. (*Piipero-hiiri ja sateenkaari*). *Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri* -kirjassa muut hahmot ovat kooltaan hiirtä isompia eläimiä. *Ujo Ulla* -kirjan Ullan taas kuvaillaan olevan ”vasikaksikin hyvin pieni”. Pienikokoisuus voi johtaa siihen, että jää toisilta näkymättömäksi. Esimerkiksi hiiri yrittää tulla jäniksen huomaamaksi, mutta jänis ei kiinnitä mitään huomiota pieneen hiireen: ”Olen liian pieni, se ei mua huomaa ollenkaan!” (*Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri*.)

Kuvakirjojen hahmokuvaukset ovat Nikolajevan ja Scottin (2006, s. 81–83) mukaan yleensä niukkoja, ja niin on myös suurimmassa osassa tarkastelemistani kuvakirjoista. Viidessä kirjassa ujojen hahmojen määrittävin ominaisuus on ujous eikä hahmojen muita luonteenpiirteitä tai kiinnostuksen kohteita kuvailla sanallisesti. *Vilma Virtanen virpomassa* -kirjan päähenkilöä sen sijaan kuvaillaan sanallisesti paitsi ujoksi myös tarkaksi ja tietäväiseksi. Kirjassa myös luodaan kontrastia Vilman ajattelevaisen käytöksen ja pikkusisarusten suorapuheisen käytöksen välille. Teoksessa ujo hahmo on hienotunteinen, mutta kokee myös toisaalta helposti häpeän tunteita niin oman kuin toisten käytöksen vuoksi. Kolmessa kirjassa tuodaan sanallisesti ilmi ujon hahmon kiinnostuksen kohteita ja taidokkuutta: Oliver Oravan kuvaillaan olevan hyvä solmimaan

tupsuja (*Oliver ja kuutamojuhla*), Vilma taas on taitava lukemaan kirjoja (*Vilma Virtanen virpomassa*) ja Eppu on Elvis-fani, joka hurmaa yleisön esiintymistaidoillaan (*Ujo Elvis*).

5.2 Sosiaaliset tilanteet ujostuttavat

Teoksissa ujous on sosiaalisissa tilanteissa heräävä tunne, jota kuvaillaan verbeillä *ujostuttaa*, *arkailla* ja *kainostella*. *Kaksi ujoa pandaa* -teoksessa ujouden kuvataan valtaavan ja yllättävän pandakarhut. Ujouden tunteen ilmaantuessa uusissa tai yllättävissä sosiaalisissa tilanteissa ujo hahmo reagoi tunteeseen fyysisesti vetäytymällä. Osassa kirjoja vetäytymisestä kertoo hahmon kyyryssä oleva asento. Ujolla hahmolla on myös tarve piiloutua tai paeta fyysisesti paikalta kaikissa muissa paitsi yhdessä teoksessa. Esimerkiksi Piipero-hiiri on teoksen alussa piilossa pensaan alla, pandakarhut ujous pistää ”pakoon pötkimään” ja Ujo Ulla piilottelee emonsa selän takana ja juoksee metsään piiloon. *Rumpalin ujo ystävä* -kirjan siilihahmo taas pakenee sosiaalista tilannetta menemällä piikkipalloksi ja Vilma Virtanen haluaisi ujouden tunteen yllättäessä lopettaa virpomisen kesken ja lähteä kotiin. Omaan kotiinsa piilottelemaan hakeutuu myös *Ujo Elvis* -kirjan Eppu.

Oliver Orava on jo kirjan alussa lukkiutunut kotiinsa piiloon toisilta. Sen sijaan toisia tavatesaan Oliverin käytöksessä tai ajattelussa ei ilmene ujolle ominaista vetäytyvää ensireaktiota: Oliverin kuvataan juhlassa käyvän mielellään keskusteluun toisten juhluvieraiden kanssa. (*Oliver ja kuutamojuhla*). *Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri* -kirjan hiirtä ujous ei saa vetäytymään, vaan sen sijaan hiiri yrittää saavuttaa jäniksen huomiota. Jääkin mietityttämään, miksi hiiren kuvaillaan olevan ujo, sillä ujouden piirteet puuttuvat sekä käytöksestä että ajattelusta. Hiiren ujouteen liitettäneen hiiren hiljainen elehdintä ja oleminen, sillä jänis ei iloisesti loikkiessaan huomaa hiirtä tai kuule tämän hiljaista ääntä. Ujosten puheäänien kuvaillaan teoksissa olevan hiljainen silloin, kun ujut puhuvat itselleen entuudestaan tuntemattomille hahmoille.

Ujouteen liittyy kolmessa kirjassa säikähtäminen: ujo hahmo säikähtää toisten yllättävää kontaktinottoa ja reagoi sen jälkeen vetäytymällä. Esimerkiksi *Rumpalin ujo ystävä* -teoksessa siilin kerrotaan säikähtävän Rumpali-kanin leikkimispyyntöä. Kirjan kuvituksessa siili on horjattamaisillaan taaksepäin ja hänen suunsa on hämmästyksestä avonainen. Fyysisen vetäytymisen lisäksi ujo hahmo reagoi sosiaalisiin tilanteisiin mykistymällä, sillä esimerkiksi *Rumpalin ujo ystävä* -kirjan siili ja *Ujo Ulla* -kirjan Ulla eivät vastaa mitään toisten henkilöahmojen pyytäessä heitä mukaan leikkimään.

Kahdessa kuvakirjassa on kuvailtu ujouteen liittyviä jännityksen tunteita. *Ujo Elvis* -kirjan Eppu jännittää etukäteen esiintymistä: hänen pelkonaan on sanojen unohtamisesta tai osaamattomuudesta johtuva naurunalaiseksi joutuminen. Jännittävässä tilanteessa ilmeneviin fyysisiin oireisiin liittyy Epun mielikuvissa polvien tutinaa ja hikipisaroiden valumista. Vilma Virtasen vatsaa kipristää, kun hän menee soittelemaan vieraiden ihmisten ovikelloja eikä hän jännityksen vuoksi ole muistaa virpomislorua. Ujous saa päähenkilön punastumaan teoksessa *Piipero-hiiri ja sateenkaari*. Punastuminen ilmenee silloin, kun toiset hiiret lähestyvät ja puhuttelevat Piipero-hiirtä. Punastumista kuvataan sanallisesti, ja kuvituksessa punastumisesta kertovat punaiset läikät ujon hahmon poskilla.

Ujoilla hahmoilla on uusissa sosiaalisissa tilanteissa tarve vetäytyä, mutta samanaikaisesti ujut hahmot ovat kiinnostuneita toisten hahmojen tekemisistä. Neljässä kirjassa ujut hahmot tarkkailevat toisten hahmojen tekemisiä sivusta ottamatta itse osaa tekemiseen. Kuvituksissa hahmot on sijoitettu katselemaan toisten suuntaan välimatkan päästä. Esimerkiksi Piipero-hiiren katse on kuvituksessa suuntautunut toisten hiirten leikkiin, mutta toiset hiiret eivät huomaa Piiperoa (*Piipero-hiiri ja sateenkaari*). Myös ujut pandakarhut tarkkailevat toisiaan, mutta eivät kuitenkaan tee lähestymisyritystä (*Kaksi ujoa panda*).

Keltikangas-Järvisen mukaan (2019, s. 30–36) mukaan ujut usein aliarvioivat kykyään selviytyvä sosiaalisista tilanteista. Tarkastelemissani kuvakirjoissa ujut ajattelevat olevansa joko kykeneväisiä tai kykenemättömiä toimimaan sosiaalisissa tilanteissa. Oliver Orava ajattelee olevansa huono tanssimaan, laulamaan ja juttelemaan, joten hän sen vuoksi jää mieluummin pois juhlista (*Oliver ja kuutamujuhla*). Eppu ajattelee etukäteen epäonnistuvansa esiintymisessä (*Ujo Elvis*). Vilma Virtanen sen sijaan rohkaisee itseään ennen virpomishetkeä toistamalla kolme kertaa ”minä uskallan” (*Vilma Virtanen virpomassa*).

5.3 Ujous estää toiveen toteutumisen

Jokaisessa tarkastelemassani kuvakirjassa ujolla hahmolla on jokin toive tai päämäärä, jonka toteutumiseen ujous vaikuttaa negatiivisesti. Ujon hahmon on kirjoissa ylitettävä ujoutensa, jotta hän voi saavuttaa haluamansa. Kuudessa kuvakirjassa kahdeksasta toive liittyy ystäväystymiseen. *Rumpalin ujo ystävä* -kirja poikkeaa toisista kirjoista siten, että se kuvaa ujoutta ei-ujon päähenkilön näkökulmasta, jolloin ujon hahmon ajatukset jäävät piiloon. Tätä kirjaa lukuun ottamatta jokaisessa kirjassa sanallistetaan ujon hahmon toive hahmon itsensä näkökulmasta:

”Vilma haluaisi mennä virpomään, mutta ei uskalla lähteä yksin. Hän ei kehtaa soittaa vieraiden ihmisten ovikelloa. Hän ei pysty lausumaan virpomislorua ilman Veeraa. Hän on liian ujo.” (*Vilma Virtanen virpomassa.*)

Vilma Virtanen virpomassa -kirja eroaa toisista kirjoista siinä, että Vilma ei jää ujoutensa vuoksi paitsi mistään: ujous on Vilmalle vain ensireaktio – tarve vetäytyä pois tilanteesta – jonka Vilma kuitenkin ylittää jatkaen virpomista ujouden tunteesta huolimatta. Kuvakirjassa keskitytäänkin enemmän Vilman ujoudesta johtuvien tunteiden kuvaamiseen kuin ujouden negatiivisten seurausten osoittamiseen.

Kuvakirjoissa ujut hahmot kokevat sosiaalisissa tilanteissa ristiriitaa lähestymisen ja vetäytymisen välillä. Eppu tekee muihin hahmoihin poikkeuksen siinä, että hän ei vietä aikaa toisten kanssa tai hänen ei kerrota toivovan muutosta yksinäiseen olemiseensa. Eppun toiveena kirjassa on esiintyminen laulajana kaupungin markkinoilla. Toisaalta Eppukin tarkkailee kirjassa toisia: Eppu on sijoitettu oikeaan alareunaan pienenä hahmona katselemaan ja kuuntelemaan, kuinka toiset juttelevat tulevista markkinoista. (*Ujo Elvis.*)

Kolmessa kirjassa ujut hahmot on kuvituksessa sijoitettu reunoille pienikokoisina, kun taas ei-ujot hahmot ovat keskellä. *Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri* -teoksessa ujo hiiri on kirjan alkuasetelmassa oikeassa alanurkassa, kun taas jänis on samalla sivulla keskellä ja korkealla isokokoisena, mikä kertoo hahmojen erilaisesta asemasta ja tunnetilasta: jänis on tyytyväinen asemaansa ja hän loikkii huolettomasti, kun taas hiiri on tahtomattaan toisille näkymätön ja siksi alakuloinen.

Tarkastelemistani kuvakirjoista neljässä luodaan kontrastia ujojen ja ei-ujojen hahmojen välille, sillä ei-ujot hahmot pitävät teoksissa hauskaa ja kokevat positiivisia tunteita, kun taas ujut toisten iloa ulkopuolisina tarkkaillessaan kokevat negatiivisia tunteita. Ei-ujojen hahmojen huolettomuuden tunnetta kuvataan fyysisesti kepeällä etenemisellä: ”Jänis yltyy pomppimaan, keveä kuin hattara –” (*Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri*). Oliver Oravan korviin taas kantautuu naapurista iloista juhlamusiikkia, mikä vahvistaa Oliverin yksinäisyyden tunnetta (*Oliver ja kuutamujuhla*). Toiveen toteutumatta jääminen herättää ujoissa hahmoissa surun tunteita. Esimerkiksi *Ujo Ulla* -kirjan Ulla on surullinen, koska ei uskalla mennä niitylle leikkimään toisten kanssa ja *Kaksi ujoa pandaa* -kirjan pandakarhuilla on ikävä olla ilman ystävää. Oliver Orava kieltää aluksi tarvitsevansa seuraa, mutta illan tullen hän yksinäisyyden tunteen herättyä kyynelehtii (*Oliver ja kuutamujuhla*). Eppu sen sijaan kokee ristiriitaisia tunteita, sillä hän on ensin

kiukkuinen siitä, etteivät muut tajua kysyä häntä laulajaksi yhtyeeseensä ja myöhemmin hän pelkää juuri sitä kysymystä (*Ujo Elvis*).

5.4 Teemana ujouden voittaminen

Kuvakirjoissa keskeiseksi teemaksi nousee ujouden voittaminen: kuinka saavuttaa toivottu päämäärä siitä huolimatta, että ujostuttaa. Kirjoissa onkin esitetty erilaisia tapoja ratkaista ei-toivottu tilanne. Kuvakirjoissa ujo voi joko itse toimia aktiivisesti ratkaistakseen tilanteen, toiset hahmot voivat auttaa ujoa, tai tilanne voi ratketa sattumalta. *Kaksi ujoa pandaa* -kirjassa ujojen pandojen tutustumisessa sattumalla on osansa: voi miettiä, olisivatko pandakarhut ilman onnesta yhteentörmäystään rohkaistuneet kysymään toista mukaan leikkiin. Myös *Ujo Elvis* -kirjassa Epun rohkeuden puuskassa osansa on sattumalla. *Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri* -teoksessa hiiri saavuttaa jäniksen huomion ja ystävyiden uroteon avulla. *Piipero-hiiri ja sateenkaari* -kirja taas osoittaa, ettei ystäväystymiseen vaadita urotekoa: riittämättömyyden tunteita kokeva hiiri yrittää saavuttaa ystävyttä lahjan avulla, mutta tulee huomanneeksi, että omana itsenä oleminen riittää toisille (*Piipero-hiiri ja sateenkaari*).

Neljässä kuvakirjassa toisten hahmojen lähestyminen auttaa ujoa ylittämään ujoutensa. Esimerkiksi *Oliver ja kuutamujuhla* -teoksessa pöllö saapuu Oliverin kotiin vieraaksi ja kutsuu tämän mukaan juhliin. Kahdessa kirjassa tulee ilmi ei-ujon näkemys ujoudesta. *Ujo Ulla* -kirjan jäniksen mukaan Ulla ei voi olla ujo, koska hän juttelee. Rumpali-kani taas ihmettelee siilin vastamattomuutta, koska ei ymmärrä sen johtuvan ujoudesta. *Rumpalin ujo ystävä* -kuvakirjassa keskeiseksi nouseekin suhtautuminen ujouteen: Rumpali-kani yrittää ensin saada ujoa siiliä eri keinoilla mukaansa leikkimään, mutta koska keinot eivät tuota tulosta, Rumpali ajattelee, ettei siili halua olla hänen ystävänsä. Isäpupu on teoksessa kasvattaja, joka valistaa Rumpalia ujoudesta ja kertoo neuvon ujon kohtaamiseen: ”anna sen totutella hetki”.

Osassa kuvakirjoja kerrotaan hahmojen ujouden väistymisestä sanallisesti: ”Minä, minä! Piipero huusi, eikä hän ujostellut enää tippaakaan.” (*Piipero-hiiri ja sateenkaari*.) Teoksista ei kuitenkaan käy ilmi, onko ujojen hahmojen ujous lopullisesti hävinnyt vai ilmeneekö se jälleen uusien, tuntemattomien hahmojen seurassa. *Ujo Ulla* -kirjan Ulla huutaa ennen kuin hän on niitylle toisia tapaamaan edes ehtinyt: ”Minäkin tulin, en ole enää ujo”, mikä viestii ujouden lopullisesta voittamisesta.

Ujouden vastakohtana kuvakirjoissa on rohkeus. *Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri* -kirjassa hiiri ei ole tarinan ratkaisuvaiheessa enää alanurkassa pienenä, vaan hänet on kuvattu keskellä ja isokokoisena. Isokokoisuus kertoo, että hiiri on kohonnut sankarin rooliin. Hiiren myös kuvailaan olevan ”suuri, voimakas ja rohkea”. Hän iskee jänikselle silmää ja hymyilee, joten hän on murtanut ujon hiiren roolin. Pandakarhujen ujouden voittamista kuvataan siten, että perättäisissä virkkeissä pandojen kuvaillaan olevan ensin arkoja karhuja ja sitten ”kaksi urheaa pikku karhua” (*Kaksi ujoa pandaa*). Ystävyyttä käsittelevien kuvakirjojen lopussa ujoudesta johtuneet negatiiviset tunteet vaihtuvat positiivisiin tunteisiin. Hahmojen yhteistä leikkimistä kuvataan sekä visuaalisesti että sanallisesti: ”luisteluun ja liinatanssiin iloinen päivä huipentui” (*Kaksi ujoa pandaa*).

6 Tulosten yhteenveto ja johtopäätökset

Olen tässä tutkielmassa tarkastellut ujoutta lapsille suunnatuissa kuvakirjoissa. Tarkemmin olen tutkinut, millaista määritelmää kuvakirjat ujoudesta tuottavat ja miten kuvakirjojen kuvaus ujoudesta vastaa länsimaisen yhteiskunnan suhtautumista ujouteen. Tässä luvussa kokoan keskeisimmät tutkimustulokseni ja vertaan saamiani tutkimustuloksia teorian tietoon. Tarkastelen myös, onko kuvakirjojen ujouden kuvauksessa eroa satukirjojen ujouden kuvaukseen, sillä satukirjojen ujoja hahmoja ovat vuonna 2010 tutkineet Coplan, Hughes ja Rowsell.

Kuvakirjoissa ujous on ujossa hahmossa oleva piirre, joka saa ujon reagoimaan uusissa ja yllättävissä sosiaalisissa tilanteissa vetäytymällä. Tarkastelemisani kuvakirjoissa ujous on erotettu matalasta sosiaalisuudesta johtuvasta vetäytymisestä. Samoin kuin satukirjojen määritelmät ujoudesta, myös kuvakirjojen määritelmät ujoudesta ovat pääosin yhteneväisiä temperamenttitutkijoiden käsitysten kanssa. Kuvakirjojen ujut hahmot ovat sekä nais- että miespuolisia, joten ujoutta ei tarkastelemani aineiston perusteella varata pelkästään toisen sukupuolen ominaisuudeksi, kuten ei tehdä satukirjoissakaan. Satukirjoissa sen sijaan poikien ujous nähtiin tyttöjen ujoutta negatiivisempänä, mutta tällaista eroa en havainnut tutkimisani kuvakirjoissa. Yleisesti länsimaisessa yhteiskunnassa poikien ujouteen kuitenkin suhtaudutaan tutkijoiden mukaan negatiivisemmin kuin tyttöjen ujouteen.

Ujous on kuvakirjoissa muutakin kuin vain varautunut ensireaktio, sillä ujous estää ujoa toimimasta toivomallaan tavalla. Ujouteen yhdistyy tämän vuoksi negatiivisia tunteita, kuten surua. Kuten useissa ujoutta käsittelevissä tutkimuksissakin, myös kuvakirjoissa ujoutta tarkastellaan ongelmalähtöisesti ja ujouteen etsitään ratkaisuja. Ujon on kuvakirjassa ylitettävä ujoutensa saavuttaakseen päämääränsä ja tullakseen onnelliseksi. Teoriaosuudessa tuli ilmi, että ujous on länsimaisessa yhteiskunnassa nykyisin negatiivinen piirre, josta voi seurata sosiaalisia ongelmia. Tarkastelemani kuvakirjat vastaavat tältä osin yhteiskunnan suhtautumista ujouteen, sillä suurimassa osassa kuvakirjoja ujous on jo johtanut sosiaalisiin ongelmiin. Jokaisessa tarkastelemassani ystävyyttä käsittelevässä kuvakirjassa ujoudesta on seurannut se, että ujo on jäänyt vertaisryhmän ulkopuolelle tahtomattaan. Kontrastia ujojen ja ei-ujojen hahmojen välille luodaan kirjoissa kuvaamalla ei-ujojen hahmojen hauskanpitoa, johon ujo ei pääse osalliseksi. Tutkimustulokseni vastaavat satukirjojen kuvausta ujoudesta, sillä myös satukirjoissa ujouden havaittiin johtavan vaikeuksiin sosiaalisissa suhteissa.

Teoriaosuudessa olen käsitellyt vertaisryhmän suhtautumista ujouteen. Keltikangas-Järvisen (2019, s. 24–27) mukaan ujo saattaa jäädä toisille näkymättömäksi tai toiset voivat tulkita ujon ihmisen käytöksen epäystävällisyydeksi. Tarkastelemistani kuvakirjoista ainoastaan *Rumpalin ujo ystävä* -kirjassa tarkastellaan ujoutta ei-ujon näkökulmasta, jolloin kuullaan ei-ujon hahmon ihmettelevän ujoa käyttäytymistä. Toisissa kirjoissa ujouteen suhtautumista voi tarkastella ulkoisen käytöksen kautta: toiset hahmot käyttäytyvät ujoa kohtaan myötämielisesti, ja osassa kirjoista toiset auttavat ujoa liittymään mukaan toisten seuraan. Toiset hahmot eivät käytöksen tasolla tee ujon ujoudesta ongelmaa. Toisaalta osassa kuvakirjoja ujo hahmo on jäänyt alun perin vertaisten joukossa näkymättömäksi. Ujot hahmot on kuvakirjoissa kuvattu pienikokoisina: pienikokoisuus visualisoi ujojen syrjään vetäytymistä ja näkymättömyyttä.

Keltikangas-Järvisen (2019, s. 79) mukaan ympäristön palaute ja tuki määräävät sen, mihin ujous johtaa. Teoriaosuudessa olen tarkemmin kuvannut tutkijoiden näkemyksiä siitä, kuinka ujoa lasta tulisi ohjata, jotta hänelle syntyy kokemuksia tilanteista selviytymisestä. Kuvakirjoissa ujon ohjaaminen on jätetty vertaisten vastuulle, mikä ei vastaa tutkijoiden näkemyksiä siitä, kuinka ujoa lasta tulisi ohjata. Kuvakirjoissa kasvattajien tuki puuttuu, jolloin ujut ovat tilanteissa keinottomia ja kamppailevat ujoutensa kanssa joko itsenäisesti tai vertaisten avustuksella. *Rumpalin ujo ystävä* -kirjassa kasvattajana on isäpupu, mutta hänkin ohjaa vain ei-ujoa Rumpalia ymmärtämään, mistä ujoudesta on kysymys. *Vilma Virtanen Virpomassa* -kuvakirja on poikkeus: päähenkilö Vilmalle on rakentunut luottamus omaan selviytymiseensä, jolloin ujous on vain tilanteessa heräävä ensireaktio. Vilma osaa kuvakirjoissa myös tukeutua pikkusisarustensa apuun silloin, kun tuntemattomien kohtaaminen jännittää, joten hänellä on keinoja käytössään.

7 Pohdinta

Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut tutkia, miten lapsille suunnatuissa kuvakirjoissa käsitellään ujoutta. Tarkemmin olen tutkinut, millaisia ovat ujut hahmot ja millaisena käytöksenä ujous teoksissa ilmenee. Sen lisäksi olen tutkinut, vastaako kuvakirjojen kuvaus yhteiskunnan suhtautumista ujouteen. Tutkimuksessani olen havainnut, että ujous on suurimmassa osassa tarkastelemistani kuvakirjoista paitsi sosiaalisissa tilanteissa heräävä ensireaktio, myös sosiaalisten ongelmien ennustaja.

Kuvakirjoja käsittelevässä tutkimuksessa on tärkeä pohtia, mitä ujoutta käsittelevät kuvakirjat haluavat ujoudesta lapsille kertoa, sillä kuvakirjojen kohderyhmänä ovat lapset. Kuvakirjan tekijät ovat kasvattajia, jotka ovat päätyneet kirjoissaan tekemään valintoja siitä, millaisena ilmiönä ujous esitetään. Voi miettiä, jäljittelevätkö kuvakirjat ujojen todellisen elämän kokemuksia, sillä suurin osa kuvakirjoista viestittää ujouden johtavan yksinäisyyteen. Toisaalta voi tarkastella kuvakirjojen ehkä toimivan tukena lapsille, joilla itsellään on vertaisryhmän ulkopuolelle jäämisen kokemuksia. Yksinäiseksi jäänyt lapsi voi ehkä samaistua hahmoihin ja huomata, että toisillakin on samanlaisia vaikeuksia. Kuvakirjat myös luovat toivoa vaikean tilanteen ratkaisemisesta, sillä yksinäisyys ei ole kirjoissa pysyvä olotila. Kuvakirjoissa ei-ujot hahmot ottavat ujon mukaan leikkiin, ja osassa kuvakirjoja toiset hahmot auttavat ujoa liittymään vertaisryhmään. Lapsille ehkä halutaan kuvakirjojen välityksellä kertoa, että toiset lapset ovat myönteisiä. Ei-ujolle lapsille taas ehkä halutaan välittää mallia ujon kohtaamiseen.

Kuvakirjojen loppuratkaisuissa ujo saa positiivisia kokemuksia toisten kanssa olemisesta. Toisaalta voi miettiä, auttavatko kirjoissa ratkaisuksi esitetyt keinot vertaisryhmän ulkopuolelle jääneitä lapsia liittymään vertaisryhmään, sillä kuvakirjoissa ujut voittavat ujoutensa pelkästään menemällä toisten joukkoon tai vaihtoehtoisesti ujon joukkoon liittyminen on jätetty vertaisryhmän sinnikkäiden lähestymisyritysten varaan. Ujolle lapselle voi syntyä kuvakirjasta käsitys, että hänen on itsenäisesti opittava selviytymään omasta ujosta ensireaktiostaan. Tutkijoiden mukaan taas tärkeää olisi, että aikuinen ohjaa lasta aktiivisesti joukkoon liittymisessä ja takaa sen, että lapsi oppii keinoja tulla toimeen ujouden tunteensa kanssa.

Eskolan ja Suorannan (1998, s. 152) mukaan tutkimuksen luotettavuuskysymyksiä tulisi arvioida tutkimusprosessin kaikissa vaiheissa. Kiviniemen (2018, s. 64) mukaan tutkijan omat intressit ja näkökulmat ovat vaikuttamassa hankitun aineiston laatuun ja aineistosta tehtyihin havaintoihin. Minun tutkimukseni luotettavuuteen voivat vaikuttaa omat subjektiiviset havaintoni

tutkimuksen teon eri vaiheissa. Omat näkemykseni ja läheinen suhteeni tarkasteltavaan aiheeseen voivat vaikuttaa siihen, mitä aineistosta on noussut keskeiseen tarkasteluun ja miten analysoin ja tulkiten aineistoa. Avoimuuden ja sanallistamisen avulla olen kuitenkin voinut tehdä näkyväksi omia ajatuspolkujani ja teoreettisen pohdinnan avulla olen saanut tutkimuksellista etäisyyttä aiheeseen. Omakohtaisuudesta voi toisaalta olla hyötyä kuvakirjojen tulkinnassa, sillä oma ujous saa luontaisesti tarkastelemaan kuvakirjoja ujon näkökulmasta: voin miettiä omien kokemusteni kautta, kuinka samaistuttavia ujoit hahmot tunteineen ja kokemuksineen ehkä ovat ja millaisena kuvakirjan sanoma ehkä lapselle näyttäytyy.

Tutkimukseni luotettavuuteen voi vaikuttaa myös se, millaisia kuvakirjoja olen valikoinut tutkimukseeni. Olen ottanut tutkimukseeni kuvakirjoja, joiden otsikoissa tai takakansitekstissä mainitaan kirjan käsittelevän ujoutta. Kuvakirjoissa ujous on ollut selkeä tema, jolloin koko kirjan juoni on rakentunut ujouden käsittelyn ympärille. Kuvakirjan juonen kannalta on ollut oleellista laatia kirjaan ongelma, joka kirjassa eri vaiheiden kautta ratkeaa. Joissakin kuvakirjoissa ujous saattaisi olla vain hahmossa oleva piirre, joka ei johda ongelmaan ja ratkaisuyritysten etsimiseen.

Eskola ja Suoranta (1998, s. 39) jakavat eettiset kysymykset tiedon käyttöön ja tiedon hankintaan liittyviin kysymyksiin. Näistä minua koskettavat enemmän tiedon käyttöön liittyvät kysymykset, sillä en ole suorittanut tutkimuksen teossa erillistä aineistonkeruuvaihetta. Käsiteltävänä aiheena ujous ei ole erityisen arka aihe, mutta olen tutkimuksessani miettinyt, miten käsittelem kirjailijoiden teoksia tutkielmassani. Esimerkiksi tekijänoikeuden näkökulmasta olen pohtinut, kuinka pitkiä otteita voin kaunokirjallisista teoksista tutkielmaani lainata. Tuomi ja Sarajärvi (2002, s. 130) nostavat myös esiin hyvän tieteellisen käytännön, joka koskee niin muiden tutkimustuloksiin viittaamista kuin tutkimustulosten huolimattomuutta tai vääristelevää raportointiakin. Tutkimuksen teossa olen kiinnittänyt huomiota viittaustekniikkaan ja miettinyt sanamuotoja, joilla raportoin tuloksistani.

Jatkossa olisi mielenkiintoista tutkia, millaisina lapset kokevat ujoutta käsittelevät kuvakirjat: samaistuvatko ujoit lapset kuvakirjojen kuvauksiin ja lisääkö kuvaus ehkä ei-ujojen lasten empatiaa ujoutta kohtaan? Jatkossa voisi myös laajentaa tutkimusta kotimaisten ja käännettyjen kuvakirjojen erojen tarkasteluun. Myös eri aikoina ilmestyneitä kuvakirjoja olisi mielenkiintoista tutkia, jotta voisi tarkastella, ovatko ujouden kuvaukset muuttuneet ajan kuluessa. Mahdollisesti voisi myös tutkia, miten ujous esitetään muissa lasten mediakulttuurin tuotteissa tai millaista keskustelua lasten ujoudesta käydään netin keskustelupalstoilla tai aikakauslehdissä.

Tällaisten tutkimusaiheiden avulla voisi saada tarkemmin käsitystä siitä, millaisena piirteenä lapsen ujous nähdään varhaiskasvatuksessa ja laajemmin koko yhteiskunnassa.

Lähteet

- Asendorpf, J. B. (1991). Development of Inhibited Children's Coping with Unfamiliarity. *Child Development*, 62(6), 1460–1474.
- Chen, X., Cen, G., Li, D., & He, Y. (2005). Social Functioning and Adjustment in Chinese Children: The Imprint of Historical Time. *Child Development*, 76(1), 182-195.
- Coplan, R. J., Hughes, K. & Rowsell, H. C. (2010). "Once upon a time there was a blushful hippo and a meek mouse": a content analysis of shy characters in young children's storybooks. Teoksessa K. H. Rubin, & R. J. Coplan (toim.), *The development of shyness and social withdrawal* (s. 262–274). New York: Guilford Press.
- Corsaro, W. A. (2018). *The sociology of childhood*. Los Angeles: Sage Publications Inc.
- Crozier, W. R. (2010). Shyness and the Development of Embarrassment and the Self-Conscious Emotions. Teoksessa K. H. Rubin, & R. J. Coplan (toim.), *The development of shyness and social withdrawal* (s. 42–63). New York, N.Y.: Guilford.
- Eskola, J., & Suoranta, J. (1998). *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Evans, M. A. (2010). Language performance, academic performance, and signs of shyness: a comprehensive review. Teoksessa K. H. Rubin, & R. J. Coplan (toim.), *The development of shyness and social withdrawal* (s. 179–212). New York: Guilford Press.
- Hastings, P. D., Nuselovici, J. N., Rubin, K. H. & Cheah, C. S. L. (2010). Shyness, Parenting, and Parent–Child Relationships. Teoksessa K. H. Rubin, & R. J. Coplan (toim.), *The development of shyness and social withdrawal* (s. 107–130). New York: Guilford Press.
- Heikkilä-Halttunen, P. (2015). *Lue lapselle!: opas lasten kirjallisuuskasvatukseen* (1. p. painos). Jyväskylä: Atena.
- Heinimaa, E. (2001). Kuvakirjat lapsen ja aikuisen maailmassa. Teoksessa M. Suojala, M. Karjalainen, S. Apo, E. Heinimaa, S. Heinonen, U. Lipponen, . . . M. Mäenpää (toim.), *Avaa lastenkirja!: johdatus lastenkirjallisuuden lajeihin ja käyttöön* (s. 142–163). Helsinki: Lasten keskus.
- Kagan, J. (1989). Temperamental contributions to social behavior. *American Psychologist*, 44(4), 668–674.
- Kagan, J. (2010). *The Temperamental Thread: How Genes, Culture, Time and Luck Make Us Who We Are* Dana Press.
- Karasma, K., & Suvilehto, P. (2014). *Ihmejuttuja ja tavattomia tarinoita: lasten- ja nuortenkirjallisuuden maailma*. Helsinki: Avain.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2010). *Sosiaalisuus ja sosiaaliset taidot*. Helsinki: WSOY.
- Keltikangas-Järvinen, L. (2019). *Ujot ja introvertit*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö.

- Kiviniemi, K. (2018). Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Teoksessa R. Valli, & J. Aaltola (toim.), *Ikkunoita tutkimusmetodeihin. 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin* (5., uudistettu ja täydennetty painos. painos, s. 62–74). Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kokko, M. (2012). *Sureva mieli sanoin ja kuvin: läheisensä menettäneen lapsen kokemus Riitta Jalosen ja Kristiina Louhen kuvakirjoissa* (väitöskirja, Tampereen yliopisto).
- KS = Kielitoimiston sanakirja (2020). hakusana *ujo*. Verkkojulkaisu. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Haettu 19.3.2020 osoitteesta <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi/#/ujo>.
- Kukkoaho. (2017). *Näkymätöntä näkyväksi: ujon oppilaan kohtaaminen yläkoulussa*, (väitöskirja, Helsingin yliopisto).
- Laukka, M. (2001). Sotketut peikon kasvot: kuvakirjat ja kirjojen kuvat. Teoksessa T. Korolainen (Ed.), *Kirjaseikkailu: lasten- ja nuortenkirjallisuuden opas* (s. 63–76). Helsinki: Tammi.
- Lund, I. (2008). "I Just Sit There": Shyness as an Emotional and Behavioural Problem in School. *Journal of Research in Special Educational Needs*, 8(2), 78–87.
- Mäntylä, K., Reukauf, M., & Toomar, J. (2013). *Graka kaulassa: gradun ja kandin tekijän selviytymisopas*. Helsinki: Finn Lectura.
- Mikkonen, K. (2005). *Kuva ja sana: kuvan ja sanan vuorovaikutus kirjallisuudessa, kuvataiteessa ja ikonoteksteissä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Moebius, W. (1986). Introduction to Picturebook Codes. *Word & Image: A Journal of Verbal/Visual Enquiry*, 2(2), 141-158.
- Nikolajeva, M. (2000). *From Mythic to Linear: Time in Children's Literature* Scarecrow Press: Children's Literature Association.
- Nikolajeva, M. (2013). Picturebooks and Emotional Literacy. *Reading Teacher*, 67(4), 249-254.
- Nikolajeva, M., & Scott, C. (2006). *How picturebooks work*. New York: Routledge.
- Rubin, K. H., & Coplan, R. J. (2010). Social Withdrawal and Shyness in Childhood: History, Theories, Definitions, and Assessments. Teoksessa K. H. Rubin, & R. J. Coplan (toim.), *The development of shyness and social withdrawal* (s. 3–22). New York: Guilford Press.
- Salo, U. M. (2015). Simalabim, sisällönanalyysi ja koodaamisen haasteet. Teoksessa S. Aaltonen, & R. Högbäck (toim.), *Umpikujasta oivallukseen: refleksiivisyys empiirisessä tutkimuksessa* (s. 166–190). Tampere: Tampere University Press.
- Schmidt, L. A., & Buss, A. H. (2010). Understanding shyness: four questions and four decades of research. Teoksessa K. H. Rubin, & R. J. Coplan (toim.), *The development of shyness and social withdrawal* (s. 23–41). New York: Guilford Press.

Scott, S. (2005). The Red, Shaking Fool: Dramaturgical Dilemmas in Shyness. *Symbolic Interaction*, 28(1), 91-110.

Tuomi, J., & Sarajärvi, A. (2002). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.

Kuvakirjat:

Baguley, E., Pedler, C. & Syvänperä, T. (2008). *Piipero-hiiri ja sateenkaari*. Hämeenlinna: Karisto.

Bampton, B. (2008). *Ujo Ulla*. Karkkila: Mäkelä.

Desbordes, A., Boutavant, M. & Kolehmainen, A. (2019). *Oliver ja kuutamojuhla*. Helsinki: Etana Editions.

Driscoll, L., Tyminski, L. & Lounasheimo, P. (2008). *Rumpalin ujo ystävä*. Helsinki: Sanoma Magazines Finland.

Hubery, J., Bentley, J. & Marttinen, T. (2013). *Jänis, koira ja pieni ruskea hiiri*. Stavanger: Helsinki: Sandviks : Vaukirja.

Jarman, J., Varley, S. & Rintamäki, R. (2013). *Kaksi ujoa panda*. Karkkila: Mäkelä.

Kanto, A. & Katto, N. (2017). *Vilma Virtanen virpomassa*. Hämeenlinna: Karisto.

Kunnas, M. & Kunnas, T. (2003). *Ujo Elvis*. Helsingissä: Otava.